

РОЗДІЛ 4. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ВИЩІЙ ШКОЛІ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВА

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-560-0-32>

Оксана БЯЛКОВСЬКА

доктор економічних наук, професор

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

e-mail: ksenish05@gmail.com

Вступ. Інклюзивна освіта є одним із найважливіших напрямів розвитку сучасної освітньої системи, що зумовлює її високу актуальність для наукових досліджень. У сучасному світі зростає усвідомлення важливості забезпечення рівних прав і можливостей для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних, психічних, соціальних чи культурних особливостей. Це робить питання інклюзії ключовим у формуванні справедливого суспільства та ефективної освітньої системи.

Проблема інклюзивної освіти є важливим напрямом досліджень у сучасній педагогічній, психологічній, соціологічній та управлінській науках. З огляду на глобальні зміни у суспільстві та необхідність забезпечення рівного доступу до освіти для всіх, ця тема дедалі частіше стає об'єктом досліджень як на міжнародному рівні, так і в Україні.

На міжнародному рівні проблема інклюзивної освіти досліджується як частина загального руху за права людини. Зокрема, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006) [5] та програма «Освіта для всіх» ЮНЕСКО визначають інклюзивну освіту як один із ключових інструментів для забезпечення рівності в суспільстві [4; 5]. Наукові праці в цьому контексті досліджують правові, організаційні та методологічні аспекти впровадження інклюзії. Однією з найважливіших тем є адаптація навчальних програм, навчальних матеріалів та середовища для студентів із різними потребами. Роботи таких вчених, як Мітчелл Д. (David Mitchell), Бут, Т., Ейнскоу (Booth, T., Ainscow), Армстронг Ф., Цокова (Armstrong F., Tsokova), підкреслюють значення гнучкості навчальних планів і важливість міждисциплінарного підходу до забезпечення інклюзії [1; 2; 3].

В Україні проблема інклюзивної освіти активно вивчається з моменту ратифікації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю у 2010 році. Серед основних дослідників цієї тематики можна виділити праці О. Романовської, Н. Боряк, Т. Ляшенко та інших.

Однією з головних причин актуальності дослідження інклюзивної освіти є потреба адаптувати освітні процеси до зростаючого розмаїття учнів і студентів. Зміни в демографічній структурі, збільшення кількості дітей із особливими освітніми потребами, а також міграційні процеси створюють нові виклики для освітніх систем, які повинні забезпечити ефективне навчання для всіх учасників. Інклюзивна освіта також є важливою в контексті прав людини. Вона ґрунтується на міжнародних стандартах, зокрема на Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка зобов'язує держави-учасниці забезпечити доступ до якісної освіти для всіх. Дослідження цього напрямку допомагають оцінити рівень реалізації таких прав і знайти ефективні способи усунення бар'єрів у доступі до освіти. Також, варто зауважити, що інклюзивна освіта, як вже було сказано вище, забезпечує можливості всіх верств суспільства та допомагає реалізовувати 53 статтю Конституції України. Кожен має право на освіту. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. [6].

В передбачених «17 цілях сталого розвитку», які були прийняті у вересні 2015 року Організацією Об'єднаних Націй, значна увага приділяється проблемам інклюзивної освіти, а саме в пункті «4. Якісна освіта» та «5. Гендерна рівність». Тобто сьогодні активно культивується напрямок підтримки розвитку інклюзивної освіти та доступу всіх бажаючих осіб до освіти [7].

Крім того, інклюзивна освіта сприяє соціальній інтеграції та розвитку толерантності. В умовах сучасного глобалізованого суспільства, де взаємодія різних культур і соціальних груп є невід'ємною частиною життя, інклюзивна освіта допомагає виховувати громадян, які розуміють і поважають різноманітність. Це має важливе значення для гармонійного розвитку суспільства, попередження дискримінації та формування середовища, сприятливого для всіх.

Економічний аспект також є вагомим аргументом для дослідження інклюзивної освіти. Інвестиції в інклюзивну освіту сприяють формуванню кваліфікованої та продуктивної робочої сили.

Забезпечення рівного доступу до освіти для людей із особливими потребами допомагає зменшити соціальну нерівність, підвищити рівень зайнятості й активності громадян, що позитивно впливає на економічний розвиток держави. Наукові дослідження у сфері інклюзивної освіти дозволяють ідентифікувати перешкоди, які заважають її впровадженню, оцінити ефективність існуючих підходів, а також розробити нові методики та моделі навчання, що відповідають вимогам сучасного суспільства. Таким чином, актуальність дослідження інклюзивної освіти визначається її важливою роллю у забезпеченні рівних можливостей, інтеграції людей із різними потребами в суспільство, підвищенні якості освітнього процесу, а також у сприянні соціально-економічному розвитку. Вивчення цього питання сприяє розвитку ефективних освітніх систем, що відповідають потребам кожної особистості та суспільства в цілому. Інклюзивна освіта стає важливим компонентом сучасної освітньої системи, оскільки вона сприяє створенню рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу. У контексті вищої освіти інклюзивність передбачає не лише доступ до навчання, але й активну підтримку студентів із різними потребами, забезпечення їх комфортного навчального середовища, а також адаптацію освітнього процесу до індивідуальних особливостей кожного.

Першим кроком у забезпеченні інклюзивності є створення фізично доступного середовища. Заклади вищої освіти повинні гарантувати, що їхня інфраструктура відповідає потребам студентів із фізичними обмеженнями. Це включає облаштування пандусів, ліфтів, спеціальних туалетів, тактильних елементів навігації для осіб із вадами зору, а також адаптацію аудиторій для зручного використання технічних засобів навчання. Не менш важливим є питання адаптації навчальних матеріалів. Університети мають забезпечувати доступ до навчальних ресурсів у різних форматах, зокрема у вигляді аудіокниг, відео з субтитрами, електронних текстів із можливістю масштабування шрифту. Для студентів із вадами слуху може бути організований переклад лекцій на мову жестів, а також використання програмного забезпечення для полегшення сприйняття інформації.

Інклюзивна освіта також передбачає психологічну підтримку. Для цього у вищих навчальних закладах створюються служби психологічної допомоги, які допомагають студентам подолати стрес, адаптуватися до нового середовища та вирішувати індивідуальні проблеми. Важливим елементом є організація тренінгів із питань емоційної підтримки, толерантності та формування безпечного простору. Ключовим аспектом є впровадження педагогічної гнучкості. Це включає адаптацію методик викладання, розробку індивідуальних навчальних планів і можливість дистанційного навчання для тих, хто цього потребує. Інклюзивність вимагає від викладачів умінь знаходити підходи до різноманітних груп студентів, враховувати їх особливості й забезпечувати якість навчання для кожного. Окрім цього, важливо забезпечити соціокультурну інтеграцію студентів. Інклюзивна освіта враховує різноманітність культурного походження студентів, підтримує міжнародних студентів і сприяє формуванню міжкультурного діалогу. Це дозволяє створювати відкриті й толерантні спільноти, де кожен студент відчуває себе частиною колективу.

Для успішного впровадження інклюзивної освіти необхідно також розвивати політику та нормативну базу. Це стосується як національного рівня, так і окремих навчальних закладів. Такі заходи спрямовані на впровадження стандартів, що гарантують права студентів із особливими потребами та забезпечують їм рівні можливості для навчання.

Реалізація принципів інклюзивної освіти сприяє формуванню суспільства, яке визнає та підтримує різноманітність. Водночас це підвищує якість освітнього процесу, роблячи його більш сучасним, гнучким і ефективним, що є запорукою успіху в умовах глобалізації та розвитку технологій. Основна проблема, яку вирішувало це дослідження, полягала у відсутності системного підходу до впровадження інклюзивної освіти у вищій школі. Зокрема, виклики включали:

1. Недостатній рівень адаптації навчальних програм для студентів із різними освітніми потребами. Недостатній рівень адаптації навчальних програм для студентів із різними освітніми потребами є однією з ключових проблем сучасної освіти, яка значно обмежує доступ до якісного навчання. Сучасні навчальні програми здебільшого створені для умовно «типових» студентів, ігноруючи індивідуальні потреби осіб із фізичними, психічними чи сенсорними порушеннями. Це призводить до того, що значна частина студентів не може повноцінно засвоїти матеріал або брати активну участь у навчальному процесі.

Однією з основних проблем є відсутність індивідуалізації навчального процесу. Навчальні програми передбачають однакові терміни та стандарти для всіх студентів, що є значною перешкодою для тих, хто потребує додаткового часу для засвоєння матеріалу або виконання завдань. Наприклад, студенти з дислексією чи аутизмом часто мають труднощі зі швидким опануванням складного матеріалу, проте навчальні програми не враховують таких особливостей.

Ще однією серйозною проблемою є відсутність адаптованих навчальних матеріалів. Для студентів із порушеннями зору часто не вистачає підручників, надрукованих шрифтом Брайля,

електронних книг зі збільшеним текстом або аудіоверсій навчальних матеріалів. Студенти із порушеннями слуху стикаються з дефіцитом відеоматеріалів із субтитрами чи перекладом на мову жестів. Подібна ситуація спостерігається і серед студентів із моторними порушеннями, яким часто складно використовувати друковані чи цифрові матеріали без спеціальних технічних засобів. Практичні заняття також стають великою перешкодою для студентів із особливими потребами. Багато лабораторних чи виробничих завдань розроблені без урахування фізичних обмежень. Це створює ситуацію, коли студенти не можуть повноцінно виконувати завдання або залежать від сторонньої допомоги, що ставить їх у нерівне становище порівняно з іншими.

Проблема адаптації навчальних програм посилюється недостатньою підготовкою викладачів. Багато з них не мають необхідних знань і навичок для роботи зі студентами, які потребують особливого підходу. Викладачі не завжди знають, як правильно адаптувати методики викладання, підготувати доступні навчальні матеріали чи організувати індивідуальний підхід до оцінювання.

Окремо слід зазначити проблему систем оцінювання знань, які часто є непридатними для студентів із особливими потребами. Стандартизовані тести чи письмові роботи можуть бути недоступними для студентів із дисграфією, моторними чи мовленнєвими порушеннями. Відсутність альтернативних форм оцінювання, таких як усні іспити, проєктні роботи або практичні завдання, значно ускладнює процес демонстрації знань для таких студентів.

Складність адаптації навчальних програм поглиблюється через технологічні бар'єри. Хоча сучасні цифрові платформи мають величезний потенціал для полегшення доступу до освіти, багато закладів освіти не використовують ці можливості повною мірою. Наприклад, навчальні платформи часто не підтримують функцій для адаптації текстів, відео чи інтерактивних вправ для студентів із різними потребами. Культурна різноманітність також додає викликів. Студенти, які належать до різних культурних чи мовних груп, стикаються з труднощами, адже навчальні програми не завжди враховують їхні особливості. Це може включати не тільки мовний бар'єр, але й відмінності у способах навчання, прийнятих у їхній культурі. Отже, недостатня адаптація навчальних програм створює значні труднощі для студентів із різними освітніми потребами, позбавляючи їх можливості повноцінно реалізовувати свій потенціал. Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати системні зміни, які включають створення гнучких навчальних планів, підготовку адаптованих матеріалів, підвищення кваліфікації викладачів і розробку справедливих систем оцінювання. Лише такі заходи дозволять забезпечити справедливий доступ до освіти для всіх студентів, незалежно від їхніх особливостей.

2. Обмеженість доступу до спеціалізованих цифрових ресурсів і технологій.

Один із ключових бар'єрів на шляху до впровадження інклюзивної освіти полягає в обмеженості доступу до спеціалізованих цифрових ресурсів і технологій. У сучасному світі цифровізація навчального процесу відкриває нові можливості для студентів із різними освітніми потребами. Однак недостатнє впровадження цих технологій у освітні заклади, а також їх недоступність для окремих категорій студентів значно ускладнює реалізацію принципів інклюзії.

Перш за все, багато закладів освіти не забезпечені необхідними технічними засобами, які могли б сприяти доступності навчання для студентів із особливими потребами. Наприклад, у багатьох університетах немає обладнання для створення аудіокниг, використання шрифту Брайля чи забезпечення текстових читачів для студентів із порушеннями зору. Це значно обмежує можливості таких студентів у доступі до навчальних матеріалів.

Крім того, навіть у тих випадках, коли такі технології є доступними, вони часто є застарілими або не відповідають сучасним стандартам. Наприклад, програмне забезпечення для перекладу тексту на мову жестів або голосового управління може працювати з помилками, що знижує його ефективність. Також у багатьох випадках навчальні заклади не мають технічної підтримки, яка могла б забезпечити належне функціонування цих засобів. Ще однією проблемою є недоступність сучасних цифрових платформ для дистанційного навчання. Хоча онлайн-освіта стає дедалі популярнішою, далеко не всі платформи враховують потреби студентів із різними обмеженнями. Наприклад, студенти із порушеннями слуху можуть мати труднощі через відсутність субтитрів до відеолекцій, тоді як студенти із порушеннями зору часто стикаються з проблемами у використанні вебінтерфейсів, які не підтримують функції зчитування тексту чи адаптації контенту.

Також слід зазначити, що більшість спеціалізованих цифрових ресурсів і технологій мають високу вартість, що робить їх недоступними для багатьох навчальних закладів і самих студентів. Наприклад, обладнання для сенсорного навчання, програмне забезпечення для альтернативної комунікації або пристрої для навчання шрифтом Брайля можуть коштувати надто дорого, щоб забезпечити їх широке використання. Окрім економічного аспекту, важливим є і питання браку навчання для викладачів щодо використання цифрових технологій у роботі зі студентами з

особливими потребами. Багато викладачів не знають про існування таких ресурсів або не мають достатніх навичок для їхнього ефективного застосування.

Це призводить до того, що навіть наявні технології залишаються невикористаними або використовуються недостатньо ефективно. Окремо варто виділити проблему доступності цифрових ресурсів у віддалених регіонах або сільській місцевості. У таких місцях часто відсутній доступ до високошвидкісного інтернету, що ускладнює використання навіть базових онлайн-ресурсів для навчання. Це ще більше посилює нерівність між студентами з міських і сільських територій. Обмеженість доступу до цифрових ресурсів і технологій також має соціальний аспект. Студенти із сімей із низьким рівнем доходу рідко мають можливість придбати необхідні технічні засоби, такі як ноутбуки, планшети чи спеціалізоване програмне забезпечення. У результаті вони залишаються поза доступом до сучасних освітніх можливостей, що створює ще більший розрив у рівні знань і навичок між різними категоріями студентів.

Таким чином, обмеженість доступу до спеціалізованих цифрових ресурсів і технологій є серйозним бар'єром для реалізації принципів інклюзивної освіти. Для вирішення цієї проблеми необхідно:

- Інвестувати в оновлення матеріально-технічної бази освітніх закладів.
- Забезпечити доступність сучасних онлайн-платформ із врахуванням потреб різних категорій студентів.
- Розробляти державні програми фінансування для закупівлі спеціалізованого обладнання та ресурсів.
- Організувати навчання для викладачів щодо використання цифрових технологій.
- Працювати над розширенням доступу до високошвидкісного інтернету в усіх регіонах.

Тільки системний підхід до вирішення цієї проблеми дозволить забезпечити рівний доступ до освіти для всіх студентів, незалежно від їхніх потреб і можливостей.

3. Низький рівень підготовки викладачів до роботи в інклюзивному середовищі. Одним із ключових викликів для реалізації інклюзивної освіти є низький рівень підготовки викладачів до роботи в умовах інклюзивного середовища. Викладачі є центральною ланкою освітнього процесу, і їхній професіоналізм, знання та підходи безпосередньо впливають на ефективність навчання студентів із різними освітніми потребами. Проте сучасна практика демонструє низку проблем, які ускладнюють адаптацію викладачів до інклюзивного навчання.

Однією з основних причин низького рівня підготовки є недостатність уваги до інклюзивної освіти під час професійного навчання майбутніх педагогів. У багатьох педагогічних і профільних університетах підготовка викладачів до роботи в інклюзивному середовищі або зовсім відсутня, або подається поверхнево, без глибокого розуміння специфіки роботи з різними категоріями студентів. Це призводить до того, що більшість випускників педагогічних закладів не володіють необхідними знаннями та навичками для роботи зі студентами, які мають особливі освітні потреби.

Додатковим чинником є брак програм підвищення кваліфікації для викладачів, які вже працюють у закладах освіти. Інклюзивна освіта є відносно новим напрямом, і багато викладачів, особливо тих, які мають великий досвід роботи, не проходили навчання з адаптації своїх методів викладання до потреб інклюзивного середовища. Це обмежує їхню здатність ефективно реагувати на виклики, які виникають у роботі зі студентами з різними потребами. Ще однією проблемою є відсутність достатньої підтримки для викладачів у процесі роботи в інклюзивному середовищі. У багатьох закладах освіти немає спеціалізованих служб або консультантів, які могли б допомогти викладачам адаптувати навчальні матеріали, оцінювати студентів із різними потребами чи організовувати індивідуальні заняття. Внаслідок цього викладачі залишаються наодинці з проблемами, які потребують спеціалізованих знань.

Суттєвою перешкодою є також психологічна неготовність викладачів до роботи з різними категоріями студентів. Багато з них не мають досвіду взаємодії зі студентами з фізичними чи психічними порушеннями, що може викликати у них страх, невпевненість або навіть упередження. Відсутність тренінгів із формування толерантності та розвитку емоційної компетентності ще більше ускладнює цей процес. Крім того, у викладачів часто бракує знань про сучасні технології та ресурси, які можуть допомогти у викладанні студентам із особливими потребами. Наприклад, не всі знають, як використовувати програми для перетворення тексту в аудіо, платформи для навчання осіб із порушеннями слуху чи адаптивні навчальні матеріали. Це обмежує можливості індивідуалізації навчального процесу та створення доступного освітнього середовища. Наслідки низького рівня підготовки викладачів проявляються у низькій якості навчання студентів із особливими освітніми потребами. Студенти часто відчувають себе ізольованими, стикаються з труднощами в навчанні через брак індивідуального підходу, а також не отримують необхідної підтримки для реалізації свого потенціалу. Це створює не лише академічні, а й соціальні бар'єри, які

перешкоджають їхній повній інтеграції у навчальне середовище. Для подолання цієї проблеми необхідно впроваджувати системні зміни.

По-перше, слід переглянути програми підготовки викладачів у педагогічних університетах, зробивши акцент на розвиток навичок роботи в інклюзивному середовищі. По-друге, необхідно створити доступні програми підвищення кваліфікації для викладачів, які працюють у закладах освіти. Такі програми мають охоплювати як теоретичні знання, так і практичні вправи з адаптації навчальних матеріалів, оцінювання знань і організації індивідуальної підтримки студентів. Окрім цього, важливо розвивати мережу підтримки для викладачів у закладах освіти. Це можуть бути спеціалізовані служби або центри інклюзивної освіти, які консультуватимуть викладачів, надаватимуть їм доступ до сучасних ресурсів і допомагатимуть у розв'язанні складних ситуацій. Важливим аспектом є також організація тренінгів із розвитку емоційної компетентності та формування толерантності, що допоможе викладачам краще зрозуміти потреби своїх студентів. Таким чином, низький рівень підготовки викладачів до роботи в інклюзивному середовищі є значною перешкодою на шляху до впровадження якісної інклюзивної освіти. Лише через комплексний підхід, який включає вдосконалення освітніх програм, створення системи підтримки та підвищення кваліфікації викладачів, можна забезпечити ефективне навчання всіх студентів, незалежно від їхніх особливостей і потреб.

4. Психологічні бар'єри. Психологічні бар'єри є однією з найскладніших перешкод на шляху до ефективного впровадження інклюзивної освіти. Вони впливають як на викладачів, так і на студентів, створюючи атмосферу дискомфорту, нерозуміння та невпевненості. Ці бар'єри часто виникають через стереотипи, брак знань, страх перед невідомим і недостатню емоційну підготовленість до взаємодії в інклюзивному середовищі.

Однією з головних причин психологічних бар'єрів у викладачів є страх перед невідомим. Викладачі, які не мають досвіду роботи з людьми з особливими освітніми потребами, можуть відчувати тривогу через побоювання зробити щось не так або нашкодити студенту. Відсутність чіткого розуміння, як поводитися в нестандартних ситуаціях, викликає сумніви у власній компетенції. Це може призводити до уникання або пасивної поведінки стосовно студентів із особливими потребами. Іншою важливою причиною є стереотипи та упередження, які досі поширені в суспільстві. Деякі викладачі можуть вважати, що студенти з особливими потребами мають обмежені можливості для успішного навчання або що їхня присутність у групі гальмує загальний процес навчання. Такі переконання негативно впливають на мотивацію викладачів адаптувати навчальний процес або шукати індивідуальний підхід. Психологічні бар'єри також впливають на студентів із особливими потребами. Почуття ізольованості є однією з найпоширеніших проблем. Студенти можуть відчувати себе «іншими» через свою відмінність від більшості. Відсутність належної підтримки з боку викладачів та одногрупників лише посилює це відчуття. Часто такі студенти побоюються звертатися за допомогою, щоб не виглядати слабкими або не нав'язувати себе. Ще одним чинником є низька самооцінка студентів із особливими потребами, яка може бути наслідком попереднього негативного досвіду в освітньому середовищі. Студенти зіштовхуються з власними внутрішніми сумнівами щодо того, чи зможуть вони успішно виконувати завдання на рівні зі своїми однолітками. Це може призводити до відчуття безпорадності та зниження мотивації до навчання. Взаємини між студентами також можуть бути джерелом психологічних бар'єрів. Нерозуміння чи брак толерантності з боку інших студентів може створювати атмосферу соціальної ізоляції. Наприклад, студенти з особливими потребами можуть стати об'єктом упереджень, уникання або навіть булінгу з боку одногрупників, що негативно впливає на їхнє емоційне благополуччя.

Щоб подолати психологічні бар'єри, необхідно реалізувати комплекс заходів. По-перше, слід організовувати тренінги та семінари для викладачів, які допоможуть знизити рівень тривожності та сформувати розуміння основних принципів роботи в інклюзивному середовищі. Це сприятиме формуванню впевненості в їхніх знаннях і вміннях, а також допоможе подолати стереотипи. По-друге, важливо впроваджувати програми психологічної підтримки для студентів із особливими потребами. Консультації з психологами, групи підтримки або програми наставництва допоможуть їм подолати відчуття ізольованості, підвищити самооцінку та розвинути впевненість у власних силах.

Ключовим є також формування толерантного середовища серед студентів. Це може включати просвітницькі заходи, інтерактивні заняття на тему інклюзивності та розвитку міжособистісних комунікацій. Такі ініціативи допоможуть зруйнувати стереотипи, які існують серед студентів, та сприятимуть створенню відкритої й підтримуючої атмосфери.

Нарешті, слід створювати інклюзивну культуру на рівні закладу освіти, де кожен — від адміністрації до студентів — усвідомлює важливість рівних можливостей і взаємоповаги. Це включає не лише політику закладу, а й практичні кроки, такі як підтримка ініціатив з інклюзивності, забезпечення ресурсами та створення доступного навчального середовища.

Таким чином, психологічні бар'єри є значною перешкодою для ефективного функціонування інклюзивного середовища. Їх подолання вимагає системного підходу, який поєднує освіту, підтримку й активну роботу над зміною ставлення до інклюзивності в суспільстві. Лише тоді можна створити комфортні умови для всіх учасників освітнього процесу.

5. Недостатня інфраструктура. Недостатня інфраструктура є однією з головних проблем, яка ускладнює впровадження інклюзивної освіти. Інклюзивне середовище передбачає фізичну, інформаційну та організаційну доступність освітніх закладів для всіх учасників навчального процесу, включаючи студентів із різними фізичними, психічними та сенсорними потребами. Однак у багатьох освітніх закладах ці вимоги виконуються лише частково або зовсім ігноруються, що створює значні перешкоди для реалізації принципів рівного доступу до освіти.

Однією з найпоширеніших проблем є фізична недоступність будівель навчальних закладів для студентів із порушеннями опорно-рухового апарату. У багатьох випадках освітні установи не обладнані пандусами, ліфтами або спеціальними підйомниками, що унеможливує доступ студентів із обмеженою мобільністю до навчальних аудиторій, бібліотек, лабораторій чи інших приміщень. Навіть у тих випадках, коли пандуси є, вони часто не відповідають стандартам безпеки або мають надмірно крутий нахил, що робить їх непридатними для використання. Особливо складною є ситуація з історичними будівлями, де внесення змін до архітектури вимагає значних фінансових витрат і юридичних узгоджень. Як результат, такі заклади залишаються недоступними для студентів із фізичними обмеженнями, обмежуючи їхню участь у навчальному процесі. Багато закладів освіти не мають спеціалізованих зон для відпочинку, сенсорних кімнат або адаптованих навчальних приміщень. Студенти з аутизмом чи сенсорними порушеннями часто потребують окремих зон для зниження стресу та емоційного розвантаження. Відсутність таких приміщень змушує студентів долати психологічні труднощі самотійно, що негативно впливає на їхнє емоційне благополуччя та академічну успішність.

Окрім цього, навчальні лабораторії, майстерні та спортивні зали часто не пристосовані для використання студентами з обмеженими можливостями. Наприклад, відсутність обладнання з регульованою висотою, адаптованих тренажерів чи інструментів знижує доступність практичних занять, що є невід'ємною частиною багатьох навчальних програм.

Інфраструктура освітніх закладів також повинна забезпечувати доступність інформації для студентів із порушеннями слуху, зору чи когнітивними особливостями. Проте у багатьох випадках такі заходи відсутні. Наприклад:

- Інформаційні стенди, розклади занять або вказівники не мають тактильних елементів для людей із вадами зору.
- Університетські вебсайти не адаптовані для використання спеціалізованими програмами зчитування тексту, що обмежує доступ до навчальних матеріалів.
- Відсутність систем звукового супроводу для навігації в будівлях або альтернативних форматів презентації інформації, таких як субтитри чи мова жестів, створює додаткові бар'єри.

Ще одним важливим аспектом є транспортна доступність. Навчальні заклади часто розташовані у місцях, до яких складно дістатися студентам із особливими потребами через відсутність адаптованого громадського транспорту або безпечних пішохідних маршрутів. Це особливо актуально для студентів, які проживають у сільській місцевості або віддалених регіонах.

Недостатня інфраструктура є прямим наслідком браку фінансування. Освітні заклади часто не мають ресурсів для модернізації своїх будівель, закупівлі спеціалізованого обладнання чи створення адаптованих навчальних середовищ. Крім того, фінансування зазвичай спрямовується на поточні потреби, тоді як інвестиції в інклюзивну інфраструктуру залишаються на другому плані. Відсутність доступної інфраструктури має серйозні наслідки для студентів із особливими потребами. Вони стикаються з обмеженнями у виборі закладу освіти, не маючи змоги навчатися у тих університетах чи коледжах, які відповідають їхнім академічним інтересам. Це призводить до зниження їхніх шансів на отримання якісної освіти, успішної соціалізації та працевлаштування. Крім того, відсутність доступної інфраструктури впливає на емоційний стан студентів. Постійне відчуття нерівності, ізольованості та необхідності долати фізичні бар'єри може стати причиною стресу, зниження мотивації та навіть відмови від навчання.

Для подолання проблеми недостатньої інфраструктури необхідно реалізовувати комплексні заходи, серед яких:

- Проведення аудиту інфраструктури освітніх закладів для виявлення основних недоліків.
- Розробка та впровадження державних програм фінансування, спрямованих на модернізацію освітніх закладів із урахуванням потреб інклюзивної освіти.
- Забезпечення освітніх закладів сучасним обладнанням і технологіями, такими як пандуси, ліфти, адаптовані меблі, сенсорні кімнати тощо.

– Організація навчання для адміністрації закладів освіти щодо стандартів доступності та їх практичного впровадження.

– Розвиток партнерства між державними установами, громадськими організаціями та бізнесом для залучення додаткових ресурсів на створення доступної інфраструктури.

Таким чином, недостатня інфраструктура є серйозною перешкодою для реалізації інклюзивної освіти. Її усунення потребує значних фінансових інвестицій, ефективного планування та активної взаємодії всіх зацікавлених сторін. Тільки через системний підхід можна забезпечити доступ до освіти для всіх студентів, незалежно від їхніх фізичних можливостей чи особливих потреб.

Отже, аналізуючи дослідження, ми вбачаємо такі перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні.

1. Створення адаптивних освітніх програм

Адаптивні освітні програми для інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах є важливим інструментом забезпечення рівного доступу до якісної освіти для студентів із різними освітніми потребами. Такі програми враховують фізичні, когнітивні, соціальні та культурні особливості студентів, створюючи умови для повноцінної участі кожного у навчальному процесі. Основним принципом адаптивних програм є індивідуалізація навчання. Це означає врахування особистісних характеристик кожного студента, таких як рівень підготовки, стиль навчання, фізичні можливості чи обмеження. Завдяки такому підходу освітній процес стає доступним і результативним для студентів із різними потребами. Гнучкість є ще одним важливим принципом. Адаптивні програми дозволяють змінювати обсяг, темпи та методи навчання відповідно до потреб студентів. Наприклад, студенти з фізичними порушеннями можуть отримувати більше часу на виконання завдань, а студенти із сенсорними порушеннями — альтернативні формати навчальних матеріалів.

Доступність програм є критично важливою складовою інклюзивного навчання. Вона охоплює як фізичну доступність навчальних приміщень, так і забезпечення матеріалів у форматах, які враховують потреби студентів із порушеннями зору, слуху чи моторики. Наприклад, це можуть бути електронні підручники зі збільшеним шрифтом або аудіоматеріали. Ефективність адаптивних програм значною мірою залежить від підтримки участі студентів у навчальному процесі. Викладачі повинні створювати умови для активного залучення студентів до навчання через інтерактивні методи, групові проекти чи індивідуальні консультації. Процес створення адаптивних програм починається з оцінки потреб студентів. Це може включати консультації, опитування чи аналіз рекомендацій від психологів, медиків або корекційних педагогів. На основі отриманих даних визначаються цілі програми, адаптується зміст навчальних матеріалів і розробляються методики викладання, які враховують особливості студентів. Окрему увагу слід приділити адаптації форм оцінювання. Для студентів із мовленнєвими порушеннями письмові завдання можуть бути більш ефективними, тоді як для студентів із порушеннями моторики потрібні альтернативні підходи, такі як усні іспити або презентації.

Інтеграція технологій є важливим компонентом адаптивних програм. Використання платформ для дистанційного навчання, інтерактивних підручників, програм для зчитування тексту або перекладу мови жестів дозволяє зробити освітній процес доступнішим. Проте реалізація адаптивних програм стикається з численними викликами. Недостатнє фінансування, брак підготовки викладачів, інфраструктурні обмеження та упередження в суспільстві створюють перешкоди для ефективного впровадження інклюзивного навчання.

Таким чином, створення адаптивних освітніх програм у вищих навчальних закладах є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу. Воно включає індивідуалізацію, технологічну підтримку, гнучкість у навчанні та готовність освітньої спільноти до роботи в інклюзивному середовищі. Лише через системні заходи можна забезпечити рівний доступ до освіти для всіх студентів, незалежно від їхніх потреб.

2. Використання цифрових технологій

Цифрові технології є потужним інструментом для підтримки інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах. Вони забезпечують доступність освітнього процесу для студентів із різними фізичними, когнітивними чи сенсорними потребами, сприяють індивідуалізації навчання та допомагають подолати традиційні бар'єри, що існують у системі освіти. Цифрові технології дозволяють створювати та поширювати навчальні матеріали у форматах, які відповідають потребам студентів. Наприклад, для студентів із порушеннями зору доступні аудіокнижки, електронні тексти зі збільшеним шрифтом або формати, які підтримуються програмами для зчитування тексту. Для студентів із порушеннями слуху можуть бути створені відеоматеріали з субтитрами чи перекладом на мову жестів.

Інтерактивні платформи, такі як Moodle, Google Classroom чи Microsoft Teams, дозволяють організовувати дистанційне навчання, яке є особливо важливим для студентів із обмеженою

мобільністю. Ці платформи забезпечують доступ до лекцій, завдань, тестів та спілкування з викладачами у зручному для студента форматі. Цифрові технології сприяють персоналізації навчального процесу. Інтерактивні навчальні системи, адаптовані платформи та програми штучного інтелекту можуть автоматично налаштовувати складність завдань відповідно до рівня знань студента. Це дозволяє студентам засвоювати матеріал у власному темпі та отримувати зворотний зв'язок у режимі реального часу. Мобільні додатки для навчання також надають широкі можливості для студентів із особливими потребами. Наприклад, додатки для вивчення мов із аудіосупроводом, програми для створення нотаток голосом або програми для розвитку когнітивних навичок можуть бути використані для задоволення різних освітніх потреб. Цифрові технології значно спрощують комунікацію між студентами, викладачами та іншими учасниками освітнього процесу. Соціальні мережі, месенджери та форуми забезпечують можливість взаємодії незалежно від фізичних обмежень студентів. Використання відеоконференцій дозволяє студентам брати участь у заняттях дистанційно, задавати питання викладачам і працювати в групах над проєктами. Це сприяє інтеграції студентів із особливими потребами у навчальну спільноту.

Цифрові технології допомоги є особливо важливими для студентів із порушеннями слуху, зору чи моторики. Серед них можна виділити:

- Програми для зчитування тексту екрану (наприклад, JAWS або NVDA), які перетворюють текст на аудіо.
- Програми для голосового введення тексту (наприклад, Dragon NaturallySpeaking).
- Адаптовані клавіатури, миші або сенсорні пристрої для студентів із моторними порушеннями.

Такі технології дозволяють студентам долати фізичні бар'єри та брати участь у навчальному процесі на рівних із іншими. Незважаючи на значний потенціал цифрових технологій, існує низка викликів у їхньому використанні для інклюзивного навчання. Одним із основних є недостатнє фінансування вищих навчальних закладів, що обмежує можливість закупівлі сучасного обладнання та програмного забезпечення. Ще однією проблемою є брак навичок у викладачів для роботи з технологіями, орієнтованими на інклюзивність. Відсутність спеціалізованих тренінгів і технічної підтримки може уповільнювати впровадження цифрових рішень. Також слід враховувати, що не всі студенти мають рівний доступ до цифрових технологій через фінансові чи технічні обмеження, зокрема відсутність високошвидкісного інтернету чи сучасних пристроїв.

Використання цифрових технологій є потужним інструментом для підтримки інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах. Вони допомагають забезпечити доступність, індивідуалізацію та ефективну комунікацію у навчальному процесі. Проте для повноцінної інтеграції цих технологій потрібна фінансова, технічна та організаційна підтримка. Лише через системний підхід можна забезпечити рівні можливості для всіх студентів, незалежно від їхніх освітніх потреб.

3. Співпраця з громадськими організаціями

Партнерство з організаціями, які підтримують осіб з інвалідністю, є важливим елементом у процесі розвитку інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах. Таке співробітництво дозволяє не лише покращити умови навчання для студентів із особливими потребами, але й забезпечити їх доступ до спеціалізованих ресурсів, професійної підтримки та розробки індивідуальних освітніх програм.

Організації, які спеціалізуються на підтримці осіб із інвалідністю, мають багаторічний досвід і розуміння потреб цієї групи.

Взаємодія з такими організаціями може допомогти вищим навчальним закладам створити інфраструктуру, що відповідає стандартам доступності. Це включає облаштування пандусів, ліфтів, спеціалізованих меблів, адаптованих аудиторій і зон відпочинку. Також через партнерство навчальні заклади можуть отримати консультації щодо впровадження універсального дизайну в освітньому процесі. Це сприятиме створенню середовища, де всі студенти, незалежно від їхніх можливостей, матимуть рівні умови для навчання.

Організації-партнери можуть надати доступ до спеціалізованих ресурсів, які не завжди доступні в університетах. Наприклад, це можуть бути:

- Програмне забезпечення для студентів із порушеннями зору чи слуху (зчитувачі екрану, програми для перекладу мови жестів).
- Навчальні матеріали у форматах, адаптованих до потреб студентів із різними формами інвалідності.
- Технічні засоби, такі як адаптовані клавіатури, планшети, тактильні схеми або системи підсилення звуку.

Крім того, партнерські організації можуть допомогти навчальним закладам у пошуку фінансування чи грантів для придбання необхідного обладнання.

Організації, які підтримують осіб із інвалідністю, мають глибоке розуміння специфічних потреб кожного студента. Завдяки їхньому досвіду можна розробляти індивідуальні освітні програми, які враховують не лише академічні цілі, але й потреби адаптації. Наприклад, партнерські організації можуть брати участь у формуванні індивідуального плану навчання студента, рекомендувати оптимальні методи викладання, темпи роботи чи способи оцінювання. Це сприяє ефективнішій інтеграції студентів в освітній процес та їхньому академічному успіху.

Організації, які працюють із людьми з інвалідністю, також можуть надавати психологічну підтримку як студентам, так і викладачам. Це важливо для подолання бар'єрів сприйняття, зниження тривожності та формування толерантності в навчальному середовищі.

Наприклад, спільні тренінги для викладачів та студентів допомагають усунути упередження та створити атмосферу взаєморозуміння.

Громадські організації, такі як «Група підтримки осіб з інвалідністю», та міжнародні інституції, як-от ЮНЕСКО або Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), є важливими партнерами у впровадженні інклюзивної освіти. Їхні методичні рекомендації, ресурси та грантові програми значно підсилюють можливості університетів у цьому напрямі.

Партнерство з організаціями, які підтримують осіб з інвалідністю, є ключовим фактором у розвитку інклюзивної освіти. Воно дозволяє покращити умови навчання, забезпечити доступ до спеціалізованих ресурсів та адаптованих програм, а також створити підтримуюче середовище для студентів із особливими потребами. Співпраця з такими організаціями сприяє формуванню сучасної та доступної освітньої системи, яка враховує потреби кожного студента.

Інклюзивна освіта у вищій школі є важливим напрямком розвитку сучасної освітньої системи, що спрямована на забезпечення рівного доступу до якісного навчання для всіх студентів, незалежно від їхніх особливостей. Її ефективність залежить від системного підходу до створення інклюзивного середовища, яке враховує індивідуальні потреби студентів, модернізує інфраструктуру та адаптує освітній процес.

Розвиток цифрових технологій сприяє персоналізації навчання, доступності навчальних матеріалів у різних форматах та інтеграції інноваційних рішень, які дозволяють долати бар'єри в освіті. Водночас міжсекторальна співпраця між вищими навчальними закладами, організаціями, що підтримують осіб із інвалідністю, роботодавцями та органами державної влади є ключем до забезпечення належного ресурсного та організаційного забезпечення інклюзії.

Застосування комплексного підходу до інклюзивної освіти у вищій школі сприятиме розкриттю потенціалу кожного студента, забезпеченню рівних можливостей та формуванню толерантного суспільства, яке підтримує різноманітність та соціальну справедливість.

Список використаних джерел:

1. Armstrong F., Tsokova D. (Eds.). *Action Research for Inclusive Education: Participation and Democracy in Teaching and Learning*. Routledge, 2019.
2. Booth T., Ainscow M. *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. 3rd ed. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE), 2011.
3. Mitchell D. T., Snyder S. L. *The Biopolitics of Disability: Neoliberalism, Ablenationalism, and Peripheral Embodiment*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015.
4. UNESCO. *The Dakar Framework for Action: Education for All: Meeting our Collective Commitments*. Adopted by the World Education Forum, Dakar, Senegal, 26-28 April 2000. Paris: UNESCO, 2000.
5. Організація Об'єднаних Націй. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 2.01.2025).
6. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 10.02.2025).
7. 17 цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 12.01.2025).